

YENİ UYGUR TÜRKÇESİNDE SÖZ SANATI YÖNTEMİ *CANLANDURUŞ* ÜZERİNE BİR İNCELEME

[Araştırma Makalesi / Research Article]

Bilal BİLGE*

Geliş Tarihi: 10.05.2024

Kabul Tarihi: 05.10.2024

Öz

Bu çalışma, Yeni Uygur Türkçesindeki bir söz sanatı olan "canlanduruş"un kökenlerini, evrimini ve çağdaş kullanımını detaylı bir şekilde incelemeyi konu almaktadır. Yeni Uygur Türkçesi söz sanatlarındaki canlanduruş yöntemi, canlanduruş kelimesinin yardımıyla, A nesnesini B nesnesinin özellikleriyle betimleyerek metinlere derinlik ve duygusal yoğunluk kazandırmakta ve bu da dilin estetik ifadesini güçlendirerek okuyucuların eserlerle daha güçlü bir bağ kurmalarını sağlamaktadır. Yeni Uygur Türkçesi 1949'dan sonra Çin ve Sovyet etkileri altında kaldığı için diğer Türk lehçelerinden farklı söz sanatları sınıflandırmaları ortaya çıkmıştır. Canlanduruş bunun bir örneği olup dilin kültürel ve siyasi dinamiklerle nasıl etkileşime girdiğini göstermektedir.

Çalışma, canlanduruş tekniğinin iki ana biçimi olan kişileştirme ve nesneleştirme üzerine odaklanmaktadır. Kişileştirme, cansız nesnelere, canlı varlıklar ve soyut kavramları insan özellikleriyle tasvir ederken; nesneleştirme, insanları canlı nesnelere ve soyut kavramları nesne olarak betimlemektedir. Bu teknikler, Yeni Uygur edebiyatını zenginleştirirken, Çin ve Japon dil bilim çalışmalarının etkisi altında bağımsız bir söz sanatı yöntemi hâline gelmiştir. Araştırma, bu söz sanatını ve çeşitlerini analiz eder.

Sonuç olarak, bu çalışma Yeni Uygur Türkçesinde canlanduruş üzerine yapılan çalışmaların, yeni dönem Uygur Türkçesinde söz sanatlarının nasıl ortaya çıktığını ve geliştiğini aydınlatmaktadır. Özellikle, dil bilim ve edebiyatın yanı sıra sosyoloji ve politika gibi alanlarda da önemli katkılarda bulunabilecek olan canlanduruş üzerine yapılan derinlemesine incelemeler, gelecekteki araştırmalara zemin hazırlayacaktır. Bu yöntemler, Yeni Uygur edebiyatı ve dil biliminin dinamik bir şekilde geliştiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Canlanduruş, Yeni Uygur Türkçesi, Söz Sanatı, Kişileştirme, Nesneleştirme.

A STUDY ON THE RHETORIC METHOD *CANLANDURUŞ* IN NEW UYGHUR TURKISH

Abstract

This study aims to examine in detail the origins, evolution and contemporary use of "canlanduruş", a rhetoric in New Uyghur Turkish. The canlanduruş method in New Uyghur Turkish rhetoric, with the help of the word canlanduruş, provides depth and emotional intensity to texts by describing object A with the characteristics of object B, which strengthens the aesthetic expression of the language and enables readers to establish a stronger bond with the works. Since New Uyghur Turkish was under Chinese and Soviet influences after 1949, different classifications of rhetoric emerged from other Turkish dialects. Canlanduruş is an example of this and shows how the language interacts with cultural and political dynamics.

The study focuses on the two main forms of the animation technique, personification and objectification. While personification depicts inanimate objects, animate beings, and abstract concepts with human characteristics, objectification depicts humans, animate objects, and abstract concepts as objects. While these techniques enriched the New Uyghur literature, they became an independent method of rhetoric under the influence of Chinese and Japanese linguistic studies. The study analyzes this rhetoric and its varieties.

In conclusion, this study sheds light on how the studies on canlanduruş in New Uyghur Turkish have emerged and developed rhetoric in New Uyghur Turkish. In particular, in-depth studies on canlanduruş, which can make significant contributions to linguistics and literature as well as sociology and politics, will pave the way for future research. These methods show that New Uyghur literature and linguistics are developing dynamically.

Keywords: *Canlanduruş, New Uyghur Turkish, Rhetoric, Personification, Objectification.*

Giriş

Yeni Uygur Türkçesi, Orta Asya'nın kalbinde bulunan zengin tarihî ve kültürel mirasa sahip Doğu Türkistan'da konuşulan Türk dil ailesinin Karluk grubuna ait bir lehçedir. 20. yüzyılda, Çin ve Sovyet etkileri altında önemli evrimsel değişiklikler geçiren bu lehçe, 1949 yılında komünist Çin hâkimiyetinin bölgeyi kontrol altına almasıyla birlikte daha da derin bir dönüşüme uğramıştır. Bu dönemde uygulanan sıkı kontrol politikaları ve eğitim reformları, Yeni Uygur Türkçesinin yapısını, yazısını ve edebiyatını derinden etkilemiş, geleneksel Uygur Türkçesi söz sanatı terimleri ve sınıflamalarında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Bu süreç, dilin kullanımında yeni ve diğer Türk lehçelerinden farklı olarak gelişen söz sanatı yöntemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu çalışma, Yeni Uygur edebiyatında kullanılan ve Türk lehçeleri geleneğinden farklı bir evrim gösteren *canlanduruş* yöntemini mercek altına almaktadır. Canlanduruş; insanlar, çeşitli nesnelere veya soyut kavramlar arasında bağlantı kurarak bir varlığı ona benzemeyen başka bir varlık olarak tasvir etme sanatıdır. Tarih boyunca medrese eğitimlerinde Arap belagat ilmindeki istiare çerçevesinde incelenen bu yöntem, 1949 sonrası Çin hükümetinin uygulamalarıyla temelden bir dönüşüm geçirmiş ve Japonca söz sanatlarından etkilenen Çince söz sanatlarının etkisiyle bağımsız bir biçim kazanmıştır.

Makale, canlanduruş tekniğinin gelişim sürecini ve dil üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde incelerken, Yeni Uygur dil bilim ve edebiyatına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Türkiye Türkçesindeki kapalı istiare veya teşhis sanatına benzer olan bu yöntemin Yeni Uygur Türkçesinde nasıl özgün bir form kazandığını ve bu süreçteki Çin etkilerini örneklerle ele alarak, dilin dinamik yapısını ve kültürel çeşitliliğini vurgulamaktadır. Bu inceleme hem dil bilim hem de edebiyat alanlarında yeni tartışmalara zemin hazırlamak amacıyla tasarlanmıştır.

Canlanduruş Nedir?

Canlanduruş, belirli bir bağlantı mekanizması temelinde ve canlanduruş kelimesinin yardımıyla, bir varlığı özünde benzemediği başka bir varlık olarak doğrudan tasvir etme sanatıdır.

Örnek:

Aç karın katık istemez (Aksoy, 2014: 112).

burada "karın" insana özge özellik taşıyan "istemez" kelimesinin yardımı ile insan gibi tasvir edilmektedir. Aşağıdaki atasözlerinde "ağaç", "tepe" aynı yöntemle insan özelliğiyle betimlenmiştir.

Ağaç meyvesi olunca başını aşağı eğer (Aksoy, 2014: 119).

Alçak yerde tepecik kendisini dağ sanır (Aksoy, 2014: 135).

Canlandırma yöntemi, Uygur edebiyatında uzun bir geçmişe sahiptir ve eski dönemlerden beri kullanılmaktadır. Bu yöntem, özellikle *Bengü Taş Yazıtları, Oğuzname, Dîvânu Lugâti't-Türk ve Kutadgu Bilig* gibi eserlerde sıkça görülür. Örneğin,

kış yayğaru sevlênür

er at menin yavrayur

igler yeme savrıyur

et yen taķi bekrişür (Dîvânu Lugâti't-Türk, 1981:380).

(Kış yaza söylüyor ki, adam ve atlar bende cesur olur, hastalıkları azalır, kasları güçlenir)

buradaki “kış”ın insan gibi konuşması canlandırma yöntemidir.

tümen tü çiçekler yazıldı küle, yıpar toldı kafur ajun yıd büe (Kutadgu Bilig, 1985: 16).

(Binlerce çiçekler gülererek açıldılar; dünya misk ve kâfur kokusu ile doldu.)

Edebî eserlerde uzun zamandır kullanılmakta olan canlandırma yöntemi, son yıllarda Uygur Türkçesi üzerine sistematik ve ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve araştırılmış bir konudur. Günümüzde, Uygur Türkçesi dil bilim alanında yürütülen söz sanatı yöntemi alanındaki çalışmalar, özellikle canlandırma, Çin ve Japon dil bilim çalışmalarının etkisi altında bağımsız bir söz sanatı yöntemi olarak ele alınmaktadır. Ancak, canlandırma yöntemini açıklayan dil bilimsel teoriler, ister günümüz Uygur Türkçesi dil bilim alanında olsun ister Çince de olsun, birbirinden önemli derecede farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar, söz konusu teorilerin uygulanabilirliği ve geçerliliği açısından dikkate alınması gereken önemli bir noktadır. Örneğin:

Bazen cansız nesnelere ve soyut kavramlar, düşünceye sahip insanlar gibi tasvir edilirken, bazen de insanlar bir nesne olarak betimlenir. Bu yöntem canlandırma yöntemi olarak adlandırılır (Hemdullah, 1988: 157).

Nesneleri kişileştirme ve insanları nesneleştirme üzerine yazma biçimi, söz sanatı bir araç olarak canlandırma olarak adlandırılır (İbrahim ve Niyaz, 1987: 54).

Bir şeyi, özünde hiç benzemediği başka bir şey olarak tasvir etme, canlandırma olarak adlandırılır (Abdullah, 2001: 196).

Bir şeyi, özünde hiç benzemediği başka bir şey olarak tasvir etme, canlandırma olarak adlandırılır. Canlandırma, canlandırılan (A nesnesi) ve canlandırma kelimesi (B nesnesinin hareketi veya özelliği) olmak üzere iki unsurdan oluşur. Canlandırma eyleminden canlandıran (B nesnesi) çıkarılabilir (Rashidin, 2002: 330).

Bu durum, Çince de benzerlik göstermekte olup, canlandırma terimi, Chen Wangdao tarafından ortaya atılan teoriden itibaren sürekli olarak değişim gösterip yenilenmektedir. Örneğin:

Bir nesneyi insana benzetmek (yani bir nesneyi bir insanla karşılaştırmak) ve bir insanı bir nesneye benzetmek (yani bir insanı bir nesneyle karşılaştırmak) gibi uygulamalar, hepsi canlandırma kapsamındadır (Chen, 1932:367).

Nesneyi insan gibi, insanı nesne gibi, bir A nesnesini B nesnesi gibi yazma, canlandırma olarak adlandırılır (Ye, 1986: 202).

Canlandırma, bağlamsal düşünce yoluyla bir A nesnesini bir B nesnesi olarak tasvir etmektir (Wang, 1983: 339).

Canlandırma, bağımsız bir söz sanatı şeklidir. Ancak özüne bakıldığında canlandırma aslında bir tür benzetmedir. Genellikle canlandırma, kişileştirme ve nesneleştirme olarak iki ana kategoriye ayrılır, yani insanı nesneleştirme ve nesneyi kişileştirme. Peki, bu iki farklı nesne nasıl karşılaştırılarak A'yı B olarak tasvir edilebilir? Çünkü bu iki tür nesne arasında belirli benzerlikler vardır, bu benzerlikler nesnel varlıkta mevcut olabilir veya yazarın subjektif psikolojisinin bir ifadesi olabilir (Wang, 1996: 429).

Canlandırma, yani dönüştürme, A'nın özelliklerini B'ye yükleyerek A'nın B'ye dönüşümünü gerçekleştirir ve bu sayede ifade etkinliğini artırma amacına ulaşılabilir (Wang, 2004: 70).

Bu söz sanatı, dil pratiğinde yaygın olarak kullanılmasına rağmen hem Uygur Türkçesi hem de Çin söz sanatı teorisi nispeten yeni olduğundan, teorik eksikliklerden sakınmak zordur. Canlandırmanın ifadeleri, bu tekniğin basitlikten karmaşıklığa, yüzeysellikten derinliğe doğru evrildiğini göstermektedir. Chen Wangdao, Reveydulla Hemdulla, Hoja Abdulla İbrahim ve Emet Niyaz gibi teorisyenlerin görüşleri, canlandırmanın eksik teorilerinden sayılır. Çünkü bu teoriler, bir insanın özelliklerinin bir nesneye aktarılmasını ve bir insanın nesne özellikleriyle betimlenmesini içeren iki ana mekanizmayı tartışır. Ancak bu yaklaşımlar, canlandırmanın bir formu olan nesneleştirmede, cansız nesnelerin nesneleştirilmesi ve soyut kavramların nesneleştirilmesi gibi iki kavramı kapsamaz.

Canlandırmada, birincil nesneyi ikincil bir nesne olarak tasvir etmek gerekir; yani A nesnesi B nesnesi olarak tasvir edilmelidir, bu birinci şarttır. Ancak canlandırma, basit bir şekilde bir nesneyi başka bir nesne olarak tasvir etmek değildir; aksine, bir nesneyi özünde benzediği başka bir nesne olarak tasvir etmeyi gerektirir. Özünde benzeşen bir nesneyi başka bir nesne olarak tasvir etmek hem gereksizdir hem de dilde bir canlılık veya imgeleme rolü oynamaz. Canlandırmada, canlandırılan ile canlandırılan arasında özde bir fark olmalıdır, bu da canlandırmanın zorunlu şartlarından biridir. Canlandırılan ile canlandırılan arasında mutlaka bir benzerlik veya bağlantı olması şart değildir, ancak kesinlikle belirli bir objektif mantıksal benzerlik (burada dile getirilen mantıksal benzerlik çok ince bir benzerlik ilişkisini de kapsayabilir) veya yazarın subjektif psikolojisini ifade eden bir tasavvur olmalıdır. Örneğin, nesnelerin gökyüzünde uçması için, o nesnenin en azından yerinden hareket edebilir olması gerekir. Hayallerimiz uçabilir, insanlar uçabilir; ancak binalar, yollar, nehirler uçamaz, insanlar da bu tür bir uçuşu kabul etmezler. Bu nedenle, belirli bir mantıksal ve psikolojik ilişki bağlamında bir tasavvur, canlandırmanın zorunlu şartlarından biridir. Canlandırmanın dördüncü zorunlu koşulu ise tasvirin doğrudan olmasıdır; eğer nesneyi doğrudan tasvir etmezsek ve başka araçlara başvurursak, o zaman canlandırma başka bir söz sanatı şekle dönüşür. Herhangi bir canlandırma bu dört şartı sağlamalıdır, ancak bu şekilde gerçek bir canlandırma meydana gelir.

Canlandırmada, ilk olarak belirli bir mantıksal ve psikolojik ilişki bağlamında kurgulanan bir tasavvurun olması gerekmektedir. İkinci olarak, iki öge arasında özde bir farklılık bulunmalıdır. Üçüncü olarak, birinci varlık ikinci bir varlığın özelliği ile tasvir edilmelidir; yani, A varlığı B varlık olarak betimlenmelidir. Burada yapılan tasvir, aslen A varlığına ait olmayan B varlığın özelliklerinin geçici olarak A varlığına aktarılmasıdır. Bu 'aktarım', sadece basit bir 'aktarım' değil, aynı zamanda bir 'dönüştürme' ya da 'değiştirme' işlemidir; yani, aktarılan özelliklerle varlık tamamen yeni bir forma bürünmelidir. Dördüncü olarak, tasvirin doğrudan yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla canlandırma, belirli bir bağlantı mekanizması temelinde ve canlandırma kelimesinin yardımıyla, bir varlığı özünde benzediği başka bir varlık olarak doğrudan tasvir etme sanatıdır.

Bu açıklama, canlandırma tekniğinin dört ana yönünü kapsamaktadır:

1. Eylemler, karakter özellikleri ve durumlar, yani canlandırma kelimesi genellikle fiil veya sıfat kelimeleri olmalıdır, isim olmaz.

2. Bu eylemler, karakterler ve durumlar mutlaka B nesnesinin özellikleri olmalı, canlandırılan A nesnesine ait olmamalıdır.

3. B nesnesi kendisi değil, ancak yalnızca B nesnesinin özellikleri aracılığıyla canlandırma gerçekleşir; bu, canlandırma yapısına bakıldığında sadece orijinal A nesnesi ve canlandırma teriminin var olduğunu gösterir, canlandırıcı nesne yoktur. Canlandırıcı nesne B genellikle görünmezdir. Eğer görünürse, bu artık bir canlandırma değil, bir benzetme haline gelir.

4. “Doğrudan tasvir” ya da “dolaysız tasvir” canlandırma sözcüğünün hem tasvir hem de anlatım rolünü oynadığını gösterir. Çoğunlukla cümlede yüklem olarak görülür. Elbette, özne ya da tümleç de olabilir. Ancak asla özne olarak kullanılmaz.

Şunu söylemek gerekiyor ki, canlandırma sadece bir söz sanatı olmanın ötesinde, insanlığın düşünce ve bilme yöntemi olarak işlev görüp, insanlığın tüm varlıklara isim koyma sürecindeki önemli bir araçtır. Canlandırma (özellikle kişileştirme), ilkel insanların düşünce biçimi olarak başlamış ve insanlık dilin ortaya çıktığı andan itibaren bu yöntemi yoğun bir şekilde kullanmıştır (Wang, 2004: 406). Eğer canlandırma kapsamlı ve detaylı bir şekilde analiz ederek, bu yöntemi sadece söz sanatı için değil, dil bilim ve ilgili diğer alanlar için de faydalı bir araç olarak kullanabiliriz.

Canlandırmanın Türleri

Canlandırma genellikle Uygur Türkçesi ve Çince de benzer şekillerde, “kişileştirme” ve “nesneleştirme” olarak iki kategoriye ayrılır. Örneğin:

Canlandırma yöntemi, kişileştirme ve nesneleştirme olarak ikiye ayrılır (Hemdullah, 1988:158).

Canlandırma iki tür bulunur: Biri kişileştirme, diğeri nesneleştirme (İbrahim ve Niyaz, 1987: 55).

Kutadgu Bilig adlı eserde canlandırmanın iki ana türü bulunur: Kişileştirme ve Nesneleştirme (Abdullah, 2001:196).

Canlandırma, insanı nesne olarak betimleme (Nesneleştirme) ve nesneyi insan olarak betimleme (Kişileştirme) olarak ikiye ayrılabilir (Chen, 1932: 369).

Nesneyi insan olarak yazmak, en sık görülen yöntemdir ve kişileştirme olarak adlandırılır. İnsanı nesne olarak betimleme, nesneleştirme olarak adlandırılır (Ye, 1986: 205).

Canlandırma, kişileştirme ve nesneleştirme olarak iki kategoriye ayrılabilir (Wang, 1996: 430).

Çince de kişileştirme, çeşitli alt kategorilere ayrılmaz, sadece nesneleştirme insanı nesne yapma ve bir nesneyi başka bir nesne yapma olarak iki türe bölünür, örneğin:

Nesneleştirmenin iki türü bulunur, biri insanı nesne yapma, diğeri ise bir nesneyi başka bir nesne yapmaktır (Wang, 2004: 402).

Uygur Türkçesinde ise kişileştirmenin üçe, nesneleştirmenin üçe ayrıldığı görülür, örneğin:

Kişileştirmede, cansız nesnelere, canlı nesnelere ve soyut kavramları kişileştirme gibi üç durum bulunur. Nesneleştirmede ise, insanları nesneleştirme, cansız nesnelere nesneleştirme ve soyut kavramları nesneleştirme gibi üç durum bulunur (Abdullah, 2001: 196; Rashidin, 2002: 332).

Çincedeki ayırım, Chen Wangdao'nun teorisi çerçevesinde devam etmektedir. Uygur Türkçesindeki ayırımı ise, şekle önem verilen bir ayırım olarak görebiliriz. Kişileştirme üç türlü ve nesneleştirme de üç türdür.

Günümüz Uygur Türkçesi stiliğinde canlandırma iki türe ayrılmış olup, birinci tür kişileştirmedir. Peki, kişileştirme nedir?

1. Kişileştirme

Kişileştirme üzerinde şöyle teoriler var:

Kişileştirmede, canlı, cansız nesnelere veya soyut kavramlar insan olarak yazılır. Canlandırmanın kişileştirme yönteminde cansız nesnelere kişileştirme, canlı nesnelere kişileştirme ve soyut kavramları kişileştirmeden oluşan üç durum bulunur (İbrahim ve Niyaz, 1987: 55).

İnsan dışındaki varlıkları insan benzeri özellikler, hareketler, ideoloji ve duygularla donatarak betimleme kişileştirme olarak adlandırılır. Kişileştirmede cansız nesnelere kişileştirme, canlı nesnelere kişileştirme ve soyut kavramları kişileştirmeden oluşan üç durum bulunur (Abdullah, 2001:198; Rashidin, 2002: 333).

Nesneyi insan yapma, kişileştirme olarak adlandırılır (Chen, 1932: 370).

En sık rastlanan yöntem nesneyi insan yapma olup, bu kişileştirme olarak adlandırılır (Ye, 1986: 207).

Kişileştirmede, cansız veya canlı nesnelere insanlaştırarak, onlara insanların duygusal ve ideolojik özelliklerini atfeder ve onları insan benzeri özelliklerle donatır (Wang, 2004: 405).

Demek ki kişileştirme insan olmayan varlık, soyut kavram ya da olayları insan özellikleriyle tasvir etmektir. Kişileştirmede cansız nesnelere kişileştirme, canlı nesnelere kişileştirme ve soyut kavramları kişileştirme gibi üç durum bulunur. Örneğin:

Boş başak dik durur (Aksoy, 2014:204).

Ayı "akım", kirpi "yumuşaqım" demiş (Aksoy, 2014: 167).

Laf torbaya girmez (Aksoy, 2014: 383).

Gördüğümüz gibi yukarıdaki iki örnekte "laf" ve "başak" insan gibi tasvir edilmektedir.

Bu sanat türü Türkiye Türkçesindeki teşhis yani kişileştirmeye benzer. Uygur Türkçesi söz sanatında, kişileştirme, cansız nesnelere insanlaştırılması, canlı varlıkların insanlaştırılması ve soyut kavramların insanlaştırılması olarak üç farklı durumda karşımıza çıkar: Kişileştirme, canlı ya da cansız nesnelere insanın ideolojik ve duygusal özelliklerini atfeder, onları insanlara benzer özelliklerle tasvir eder, cansız nesnelere hayati güç kazandırır, canlı nesnelere bir merak uyandırır veya eğlendirir.

Şöyle denilebilir ki, kişileştirme canlandırmanın en önemli parçasıdır ve aynı zamanda canlandırma kişileştirme esasında ortaya çıkmıştır. 'Kişileştirme, ilkel insanların düşünme yöntemi olarak başlamış ve insanlık dilin ortaya çıktığı andan itibaren bu yöntemi yoğun bir şekilde kullanmıştır (Wang, 2004: 407). Eski eserlerimizde ve halk edebiyatında canlandırmanın çeşitleri arasında kişileştirmenin en çok sayıda bulunması bunun bir kanıtıdır. Bir başka kanıtımız şu ki, İngiliz dili de dahil olmak üzere Batı söz sanatında kişileştirme ayrı bir söz sanatı şekli olarak incelenirken, onlarda canlandırma diye bir söz sanatı bulunmaz. Günümüz Uygur dil biliminde canlandırma, kişileştirmeye dayanarak ve Çince'den alınan örneklerle geliştirilerek bugünkü formuna ulaşmıştır (Rashidin, 2002: 334).

İnsanları diğer varlıklardan ayırt etme, insanlığın kendini tanıma sürecinin ilk adımıdır. İnsanları diğer insan olmayanlardan ayırt etme de temel bir bilgidir. Ancak insan ve nesne arasında gerçekten bazı benzerlikler vardır.

2. Nesneleştirme

Nesneleştirme, canlandırmanın ikinci türüdür ve ortaya çıkan yeni dönemlerde nesneleştirme, yalnızca insanı bir nesne olarak betimleme içeriğine sahiptir. Örneğin:

Nesneleştirme yönteminde, insanlar bir nesne olarak yazılır (Hemdullah, 1988: 158)

Nesneleştirme: Bu, bir insanın hayvan şeklinde veya nesne olarak betimlenmesidir (İbrahim ve Niyaz, 1987: 56).

İnsanı bir nesne olarak betimleme, nesneleştirme olarak adlandırılır (Chen, 1932: 372).

İnsanı bir nesne olarak yazma, nesneleştirme olarak adlandırılır (Ye, 1986: 208).

Teori geliştirildikten sonra, Çince de iki, Uygur Türkçesinde üç içerikli bir ayrım öngörülmüştür. Örneğin:

Nesneleştirme, iki farklı şekilde bulunabilir: Biri insanı bir nesne yapmak, diğeri ise bir nesneyi başka bir nesne yapmaktır (Wang, 2004: 408).

İnsanlar ve diğeri canlı veya cansız varlıklar, başka bir canlı veya cansız varlık olarak betimlendiğinde bu nesneleştirme olarak adlandırılır. Nesneleştirme sürecinde, insanları nesneleştirmek, cansız varlıkları nesneleştirmek ve soyut kavramları nesneleştirmek gibi üç farklı durum görülebilir (Abdullah, 2001: 199; Rashidin, 2002: 337).

Nesneleştirmenin içerik yelpazesi, kişileştirmeden daha geniştir, yani sadece insanları nesneleştirmekle kalmaz, aynı zamanda nesnelere de nesneleştirebilir. Çincedeki nesneleştirme bu temele dayanarak ayrılmıştır. Uygur Türkçesinde nesneleştirme daha önce kategorilere ayrılmamış olsa da '*Kutadgu Bilig*'teki *Söz Sanatları* (Abdullah, 2001)'ndan itibaren üç kategoriye ayrılmış ve bu görüş genel olarak kabul görülmüştür. Yeni Uygucadaki söz sanatlarında nesneleştirme terimi ve kategorilere ayrılması şu şekildedir:

İnsanlar ve diğeri canlı veya cansız varlıklar, başka bir canlı veya cansız varlık olarak betimlendiğinde bu nesneleştirme olarak adlandırılır. Nesneleştirmede, insanları nesneleştirme, cansız varlıkları nesneleştirme ve soyut kavramları nesneleştirme gibi üç farklı durum görülebilir. Örneğin:

Doğru söz acıdır (Aksoy, 2014: 245).

Necip Fazıl Kısakürek'in Örümcek Ağı adlı şiirinde nesneleştirme çok güzel bir güzel şekilde kullanılmıştır:

Duvara, bir titiz örümcek gibi,
İnce dertlerimle işledim bir ağ.
Ruhum gün boyunca sönecek gibi,
Şimdiden ediyor hayata veda.

Kalbim, yırtılıyor her nefesinde,
Kulağım, ruhumun kanat sesinde;
Eserim duvarın bir köşesinde;
Çıkamaz göğsümden başka bir seda...

Sonuç

Bu çalışma, Yeni Uygur Türkçesinde canlandırma tekniğinin evrimini ve çağdaş kullanımını detaylı bir şekilde ele almaktadır. Çin ve Sovyet etkileri altında kalan bu dil, canlandırma gibi edebi teknikleri kabul ederek dilin dinamik yapısını yansıtmaktadır. İncelenen metinler, canlandırma tekniğinin dilin estetik ve ifade gücünü nasıl artırdığını göstermektedir. Bu teknik, nesnelere ve soyut kavramları insan özellikleriyle donatarak, metinlere derinlik ve duygusal yoğunluk katmakta ve böylece okuyucuların eserlerle daha güçlü bir bağ kurmalarını sağlamaktadır.

Yeni Uygur Türkçesine özgü olan ve diğeri Türk lehçelerinde bulunmayan canlandırma yönteminin çeşitleri olan kişileştirme ve nesneleştirme üzerine yapılan kapsamlı analizler,

dilin karşılaştığı çeşitli dönemsel zorluklara ve değişimlere ışık tutmaktadır. Bu çalışmalar, Yeni Uygur Türkçesinin, kültürel ve siyasi dinamiklerle nasıl şekillendiğini ve bu süreçlerin dilin söz sanatı özellikleri üzerinde nasıl belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, canlandırmanın çeşitli biçimleri, dil üzerindeki etkileri ve bu tekniklerin nasıl stratejik olarak kullanıldığını ortaya koyan bu çalışma, gelecekteki araştırmalara zemin hazırlamaktadır. Özellikle, Çin ve Japon dil bilim çalışmalarının etkisi altında bağımsız bir söz sanatı yöntemi olarak ele alınan canlandırma, dil bilim ve edebiyat çalışmalarında yeni tartışmalara kapı aralamaktadır.

Son olarak, canlandırma, Yeni Uygur edebiyatı ve dil biliminin dinamik bir şekilde geliştiğini göstermektedir. Yeni Uygur dil bilimindeki canlandırma üzerine yapılan çalışmalar, yeni dönem Uygur Türkçesi söz sanatının nasıl ortaya çıktığını ve geliştiğini aydınlatmaktadır. Bu nedenle, canlandırma yöntemi üzerine yapılan derinlemesine incelemeler, dil bilim ve edebiyatın yanı sıra sosyoloji ve politika gibi alanlarda da önemli katkılarda bulunabilir.

Kaynakça

- Abdullah, Arslan (2001). *Kutadgu Bilig'teki Söz Sanatları*. Urumçi: Sincan Üniversitesi Yayını.
- Aksoy, Ömer Asım (2014). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Chen, Wangdao (1932). *Söz Sanatı Bilimine Giriş*. Shanghai: Da Jiang Kitabevi.
- Divan-ü Lügat-it-Türk* (1981). Urumçi: Sincan Halk Yayınevi.
- Hemdullah, Reveydulla (1988). *Uygur Dili Söz Sanatlarından Dersler*. Urumçi: Sincan Halk Yayınevi.
- İbrahim, Hoja Abdullah ve Niyaz, Emet (1987). *Uygur Dili Söz Sanatları*. Kaşgar: Kaşgar Uygur Yayınevi.
- Kutadgubilik* (1985). Urumçi: Sincan Halk Yayınevi.
- Rashidin, Yolvas (2002). *Söz Sanatı Bilgisi*. Şincang: Şincan Eğitim Enstitüsü Edebiyat Fakültesi.
- Wang, Weibing (2004). "Canlandırma Teorilerinde Eksiklikler". *Söz Sanatları Eğitimi*, 4(2): 70-71.
- Wang, Xijie (1983). *Çince Söz Sanatları*. Pekin: Pekin Yayınevi.
- Wang, Xijie (1996). *Söz Sanatı Genel Teorisi*. Nanjing: Nanjing Üniversitesi Yayınevi.
- Wang, Xijie (2004). *Çince Söz Sanatları*. Şanghai: Ticaret Neşriyatı.
- Ye, Cangcen (1986). *Söz Sanatı Temel Bilgileri*. Pekin: Pekin Eğitim Yayınevi.